

ELS ARXIUS FAMILIARS I PATRIMONIALS ARANESOS: DOCUMENTS PER A L'ESTUDI DE LA SOCIETAT DE LA VAL D'ARAN

M. PAU GÓMEZ FERRER¹
Archiu Generau d'Aran

Lliurat el 9 de desembre de 2016. Acceptat l'11 de gener de 2017

RESUM

A l'Archiu Generau d'Aran es troben dipositats quaranta-sis arxius familiars i patrimonials dels pobles aranesos de Bausen, Canejan, Les, Bossòst, Arres de Sus, Arres de Jos, Vilamòs, Arró, Es Bòrdes, Benós, Arròs, Vilac, Vielha, Betren, Garòs, Arties, Salardú, Unha, Tredòs i Bagergue. En tots aquests arxius es troben, en major o menor quantitat, una sèrie de documents que donen una visió de quin és el patrimoni material i immaterial d'aquestes famílies. La documentació familiar va lligada a la mateixa família i als seus negocis jurídics, dels quals destaquen el capítol matrimonial, el testament i el dot. La documentació patrimonial va relacionada amb la propietat particular, que canvia de mans a través de diversos instruments.

L'arxiu de çò de Joanchiquet (1509-1971) recull la documentació familiar, patrimonial i personal de la família Aunòs de Vilamòs. En ell es conserven documents sobre les seves aliances familiars, el seu patrimoni, els seus negocis i les relacions dels seus membres en els oficis que regeixen l'administració de la Val d'Aran. Una biblioteca amb més de quatre-cents volums completa aquest arxiu, un dels més importants que es conserven a l'Archiu Generau d'Aran.

PARAULES CLAU

Arxiu, família, patrimoni, documents, capítol matrimonial, testament, dot, compra, venda, censal, Val d'Aran.

1. E-mail: mpgomezf@gencat.cat

Family and heritage archives from the Vall d'Aran

ABSTRACT

The Archiu Generau d'Aran holds forty-six family and heritage archives from the Vall D'Aran towns of Bausen, Canejan, Les, Bossòst, Arres de Sus, Arres de Jos, Vilamòs, Arró, Es Bòrdes, Benós, Arròs, Vilac, Vielha, Betren, Garòs, Arties, Salardú, Unha, Tredòs and Bagergue. To a lesser or greater extent, all these archives contain a series of documents that provide a view of the tangible and intangible assets of these families. The family archives contain documents related to members from same family and their legal affairs, especially marriage contracts, wills and dowries. Heritage archives have documents related to private property, which changed hands using a range of instruments.

The Arxiu de çò de Joanchiquet (1509-1971) contains family, heritage and personal documentation for the Aunòs family in Vilamòs. This includes documents on their family alliances, inheritances, businesses and lists of family members in government offices in the Val d'Aran. A library with over four hundred volumes completes this archive, one of the most important conserved at the Archiu Generau d'Aran.

KEYWORDS

Archive, family, heritage, documents, marriage contract, will, dowry, purchase, sale, census, Val d'Aran.

ELS ARXIUS FAMILIARS I PATRIMONIALS DE LA VAL D'ARAN DIPOSITATS A L'ARCHIU GENERAU D'ARAN

L'Archiu Generau d'Aran forma part de la Xarxa d'Arxius Comarcals. La seva creació va ser acordada per conveni subscrit el 7 de setembre de 1995 entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el Conselh Generau d'Aran i l'Ajuntament de Vielha e Mijaran. Les seves instal·lacions van ser inaugurades el 7 de novembre de 1998. L'1 d'abril de 2015, el Conselh Generau va assumir la direcció i gestió de l'Arxiu amb la signatura de l'acord de traspàs de funcions de la Generalitat de Catalunya

al Conselh en matèria de conservació, gestió i difusió del patrimoni documental.

Actualment, a l'Arxiu es custodien cent setanta fons documentals de diversa procedència (administració local, notarial, judicial, registral, comercial i d'empresa, personal, col·leccions), dels quals quaranta-sis són arxius familiars i patrimonials. La major part d'aquests fons han ingressat per contracte de cessió en comodat. La seva procedència és diversa i abraça una gran part dels sis terçons, comunitat definida territorialment, socialment i institucionalment, i de les universitats, marc territorial, econòmic i social en els qual s'organitzen els veïns i nucli bàsic, en l'època moderna, de l'organització comunitària de la Val d'Aran.²

Del terçon de Quate Lòcs han ingressat arxius de la família Amiell Rodés de Bausen; de la família Bacaria Bòrdes Romeva de çò³ de Cap de Juntau de Sant Joan de Toran, Canejan; de la família Boya Ruiz de çò de Mossenpèir, de la família Sanglada Forcada de çò de Miquèla, de la família Carrera Forcada Sarcos Portolés Ribet de çò de Gasconet, de la família Ribet de çò de Satlarí, de la família Sirat Ribet de çò de Germesa, de la família Bòya Sirat de çò de Pèirparent, de la família Ribet de çò de Janeta, de la família Barés i de la família Aventín Albertos, totes elles de Les; de la família Benosa de çò de Lucia, de la família Santafusta de çò de Sarte Guilhèm i de la família Bossòst Berart Benosa de çò de Capdet, totes de Bossòst.

Del terçon de Lairissa han ingressat arxius de la família Ladevesa de çò de Campí i de la família Arró Castet de çò de Palhàs, totes dues d'Arres de Sus; de la família Pena de çò deth Brau, de la família Pena Saforcada de çò deth Farrèr; de la família Claveria Abella de çò de Mossu; de la família Aunòs de çò de Benet i de la família Farrèr de çò de Martin, totes elles d'Arres de Jos; de la família Aunòs de çò de Joanchiquet i de la família Monge Castet de çò de Lucia, totes dues de Vilamòs; de la família Casanha de çò de Borièr, de la família Rella Cortada Cabau de çò de Helipa i de la família de çò de Florentina, totes d'Arrò; el de la família Aunòs de çò de Baile d'Es Bòrdes i el de la família Ramos de çò de Geroni de Benós.

Del terçon de Marcatosa, han ingressat arxius de la família Deò Cabau de çò de Pèirponin i de la família Plet Caubet, les dues d'Arròs; de la família Barrau Demiguel de çò de Sebastian i de la família Aner Sacros de çò de Marionha, totes dues de Vilac.

2. M. Àngels SANLLEHY (2007), p. 57 i 69.

3. En aranès, la utilització de la paraula «çò» indica el nom de casa i acompanya el sobrenom de la família.

Del terçon de Castièro, han ingressat arxius de la família Nart de çò de Bernada; de la família Solé de çò de Ròsa i de les famílies Março i Castèth, totes elles de la capital aranesa, Vielha; de la família Rimont de çò d'Augèr de Betren i de la família Sala de çò de Jansú d'Escunhau.

Del terçon d'Arties e Garòs, han ingressat arxius de la família Prades Bru Esperò de çò de Mèstre Antòni d'Arties; de la família Cabau Vidòt de çò de Ramon Sans, de la família Solèr Vidòt Vergés de çò de Solèr, de la família Vergés de çò d'Eira i de la família Bares de çò deth Barbèr i de la família Calbetò de çò de Bonòme, totes elles de Garòs.

Del terçon de Pujòlo, han ingressat arxius de la família Abadia Mòga de çò de Lanhèu, de la família Mòla Castèth de çò de Cardenal, de la família Jaquet de çò de Manescal, de la família Vidal Vilò Pònt Estrada Cortès de çò de Trinchèra i de la família Andreu España Coi de çò de Mossèn Prat, totes elles de Salardú; de la família Mòla de çò de Sarte i de les famílies Sangermés i de la Mòga de çò de Baile, totes tres d'Unha; de la família Amiell de çò de Barrau i Picamon, de la família Abadia de çò de Mèstre i de la família Amiell Daunes de çò deth Guèrcho, totes de Tredòs; de la família Tarrau de çò de Ròsa; de la família Buer de çò de Cojo i de la família Estrada de çò de Cosin, totes de Bagergue.

Bona part d'aquestes famílies estan relacionades entre si per matrimoni o relacions familiars. És el cas de les cases de Mossenpèir de Les; Cojo i Ròsa de Bagergue; Joanchiquet de Vilamòs; Lanhèu de Salardú; Miquèla, Germesa, Satlarí, Pèirparent i Gasconet de Les; Sebastian i Marioha de Vilac; Borièr i Helipa d'Arró i Capdet de Bossòst.

LA GESTACIÓ DE L'ARXIU FAMILIAR I PATRIMONIAL ARANÈS

La casa, en una zona rural com és la Val d'Aran, té certs trets identitaris bàsics. Un patrimoni immaterial format pel nom, la marca, la plaça al consell, a l'església i al cementiri. Un patrimoni material format per béns immobles: terres de cultiu i de prat, i edificacions, la casa i la quadra, i per béns mobles: el bestiar, les eines de treball i el parament de la llar. La seva perpetuació era l'objectiu final envers el qual s'organitza des de les aliances matrimonial fins l'herència, des de l'organització de la producció i el consum fins als treballs complementaris.⁴

4. M. Àngels SANLLEHY (2014), p. 213.

Aquest patrimoni immaterial i material gestarà un arxiu amb una sèrie de documents que es troben en la major part dels arxius familiars i patrimonials aranesos. La documentació familiar va lligada a la família i als seus negocis jurídics, dels quals destaquen el capítol matrimonial, el testament i el dot. La documentació patrimonial va relacionada amb la propietat particular, que canvia de mans per vendes, cartes de gràcia, censals, empenys, transports, permutes, privilegis, contractes, estimacions, permisos, visures, possessions i donacions.

Els arxius familiars i patrimonials de la major part de les famílies araneses dipositats a l'Archiu Generau d'Aran comencen en el segle XVIII, una bona part comencen en el segle XVII, i uns pocs tenen algun document del segle XVI. Les famílies araneses que conserven documentació amb una datació més antiga solen ser cases fortes, com els Aunòs de çò de Joanchiquet de Vilamòs, els Bòya de çò de Mossenpèir de Les, els Abadia de çò de Lanhèu de Salardú, els Demiguel de çò de Sebastian i els Aner de çò de Marionha, totes dues cases de Vilac. Aquests primers documents, quasi sempre en format pergamí, solen ser capítols matrimonials, testaments i instruments, vendes i censals, que constaten l'intercanvi de la propietat. En els segles XVII, XVIII, XIX i XX, la documentació d'aquests arxius, majoritàriament en paper, continua registrant el funcionament de la casa.

En alguns d'aquests arxius es conserva documentació generada pels negocis de la família o d'algun dels seus membres, així com documents específicament personals i professionals, els quals responen a iniciatives o activitats que no tenen relació amb l'administració del patrimoni familiar, bàsicament agrícola i ramader. Altres acrediten la participació o la pertinença d'un familiar en els oficis de l'administració aranesa, com el Conselh Generau dera Val d'Aran, el Conselh de terçon i el Conselh de vila.

El seguiment de la carrera eclesiàstica per un o més membres de la família fa que a l'arxiu es trobi documentació d'algunes de les comunitats eclesiàstiques de la Val, con són les de Vilamòs, Garòs, Arròs, Arres, Les, Vilac, Arties, Salardú, Bagergue i Betren. Alguns d'aquests membres nodriran importants biblioteques dels segles XVII, XVIII i XIX. És el cas de les biblioteques de les cases Mossenpèir de Les i Joanchiquet de Vilamòs. A través de l'estudi dels llibres es veu com alguns d'aquests pertanyen a l'època d'estudiants d'aquests eclesiàstics, els quals anaven a formar-se, majoritàriament, a les universitats de Saragossa i Osca, tot i que també se'n troba algun en altres universitats, com les de Cervera i València. Altres biblioteques de menor volum són formades per llibres associats a l'ofici –per exemple el de veterinari o advocat– d'un dels membres de la família.

L'ARXIU FAMILIAR I PATRIMONIAL DE LA FAMÍLIA AUNÒS DE ÇÒ DE JOANCHIQUET DE VILAMÒS

La família Aunòs

La línia de successió de la família Aunòs de Vilamòs es troba completa des del segle XVI fins al dia d'avui. Els de Joanchiquet han comptat, des de sempre, amb un membre masculí de la família que ha heretat el patrimoni de la casa i el cognom Aunòs ha pogut perdurar fins a la fi del segle XX, quan l'hereva ha estat una dona. El primer document que anomena un membre de la família Aunòs és un pergami de 1544, que conté la venda d'una propietat de Sancí Pè de Condò a favor de Joan Aunòs, tots dos de Vilamòs.

Dot de Margalida Bares de casa Portau d'Arres. Archiu Generau d'Aran. Çò de Joanchiquet de Vilamòs, document núm. 2853 (1631). Font: Archiu Generau d'Aran.

Era costum de la família batejar els seus fills amb el mateix nom, Joan. Durant cinc generacions aquest nom serà el del primogènit, és a dir el de l'hereu. Moltes vegades a dos fills d'un mateix matrimoni se'ls anomenarà amb aquest mateix nom i se'ls distingirà amb el sobrenom de major o menor, o com surt en algun document chiquet. Aquesta diferenciació entre germans, també es donarà quan es parli de pares i fills que porten el mateix nom. Aquesta tradició familiar es trenca a la fi del segle XVII. El matrimoni format per Joan Aunòs Rella i Jaima Demiguel Penalle, batejarà el seu primogènit amb el nom de Joan, però aquest seguirà la carrera eclesiàstica i la família nomenarà hereu un altre fill, Sanci. Posteriorment, tan sols dos hereus més portaran el nom de Joan. Això sí, tots ells seran coneguts com els de Joanchiquet de Vilamòs.

La família Aunòs emparenta, a través de diversos pactes matrimonials, amb altres famílies araneses, algunes d'aquestes de gran pes a la Val. En el segle XIX, els de Joanchiquet emparenten amb els Bòya de çò de Mossenpèir de Les i amb els Bossòst Berart Benosa de çò de Capdet de Bossòst. L'arxiu familiar d'aquesta família de Bossòst es troba dins l'arxiu dels Aunòs. El motiu, l'herència de tots els béns de çò de Capdet que rep Antonio Aunòs Demiguel l'any 1862.

La casa de Çò de Joanchiquet de Vilamòs

La casa de la família Aunòs es troba situada a la universitat de Vilamòs, cap del terçon de Lairissa. En 1613, en la descripció que fa Juan Francisco de Gracia i de Tolva de la població escriu que en dita universitat hi ha 30 veïns, encara que en una nota diu que en el moment de la seva visita sols n'hi ha 22.⁵ En les respostes al qüestionari que envia Francisco de Zamora a la Val en 1789 es diu que té 72 veïns.⁶ Pascual Madoz, en 1845, recull que hi ha 60 cases amb 280 ànimes.⁷ En 1906, Juli Soler Santaló escriu que Vilamòs és una vila formada per 58 cases habitades, amb 234 habitants de fet i 267 de dret.⁸

5. Juan Francisco DE GRACIA (1793), p. 47-48.

6. SANLLEHY (2014), p. 230-233.

7. Pascual MADOZ (2001), p. 112-113.

8. Juli SOLER SANTALÓ (1906), p. 303-305.

M. PAU GÓMEZ FERRER

L'edificació de Joanchiquet de Vilamòs correspon a un dels dos grans tipus de cases araneses, l'habitatge i bordes formant un sol conjunt i que s'anomena *auviatge*. L'estructura bàsica de la casa dels Aunòs consisteix en un pati o corral, tancat per un mur, a l'interior del qual hi ha diversos edificis (casa i *bòrdes*), i al qual s'accedeix des del carrer a través d'un portal. Dins d'aquest pati trobem les construccions destinades al bestiar per al consum domèstic (*garièra* i *porcingles*) i una porció de terreny cultivable per a fer-hi l'hort (*uart*) i per a tenir arbres fruiters (*vergèr*). Sembla que la casa pateix un incendi al voltant de l'any 1717 i l'1 de novembre d'aquest any comencen les obres. Sanci Aunòs Demiguel i el seu fill, Miguel, contracten el mestre de cases Pierres Aner, que farà el teulat i la xemeneia nous i renovarà els terres de fusta. Un any més tard, la família no pot fer front al pagament de les obres i Sanci demana diners a familiars i amics. El 5 de juny de 1718, la família acaba de pagar l'obra.

Çò de Joanchiquet de Vilamòs. Font: Maria Pau Gómez Ferrer.

Joanchiquet va ser una important casa forta aranesa, almenys des del segle XVII fins al XX. Va estar present en totes les activitats econòmiques araneses de

caire mercantil, com són la importació de capes de pastor, el comerç de mules, l'explotació forestal i el préstec de gra. No sols criava bestiar mulatí, sinó també boví i oví. L'activitat econòmica de la família fa que les seves relacions amb marxants i ramaders abastés els territoris francesos més propers fins a les terres aragoneses i catalanes. Els Aunòs acudiran a les fires de Sant Beat, Bossòst, Vielha, Vilaller, Pont de Suert, Salàs i Verdú. Era una de les poques cases araneses que a cada generació tenia un o més membres de la família estudiant fora de la vall. Els membres de casa Joanchiquet exerciren càrrecs polítics a la Val d'Aran com el de *cosso* del lloc, el de *conselhèr* de terçon, el de *conselhèr* de la Val o el de síndic. Ocuparen també càrrecs eclesiàstics, al poble o fora. El cercle d'amistats d'aquesta casa era ampli, incloïa els notables de la Val.⁹

L'arxiu familiar i patrimonial de Çò de Joanchiquet de Vilamòs

En els anys noranta del segle xx, el Conselh Generau d'Aran comença a treballar en l'idea que la casa de la família Aunòs de çò de Joanchiquet de Vilamòs es converteixi en un museu que formi part de la xarxa de Musèus dera Val d'Aran. L'any 1992, l'arxiu familiar i patrimonial que es trobava a la casa va ser traslladat al Museu amb seu a Vielha. Un any més tard, l'arxiu va passar a ser custodiat per l'arxiu històric del Conselh Generau d'Aran. A la primavera de 1998, la documentació va ingressar a l'actual seu de l'Archiu Generau d'Aran a la Casa deth Senhor d'Arròs.

El fons documental de la família Aunòs es format per 2.489 documents en paper, 22 pergamins, 74 gravats i 26 positius fotogràfics. Conté una biblioteca de 478 llibres que tracten diversos temes. Amb aquest volum de documentació és conserven cinc segles de la història d'una família des de l'any 1509 fins al 1971.

La documentació familiar i personal

En 1798, Francisco Aunòs Deò comença un llibre on registra els naixements, defuncions i matrimonis de la família. El seu títol és *Llibre de Francisco Aunòs de casa de Juanchiquet de Vilamòs el qual servirà pera donar compte y raho de difrentes coses competents a dita casa, las quals es trobaran*

9. SANLLEHY (2014), p. 153-156.

*notadas en aquest llibre.*¹⁰ Aquí trobarem escrits els noms dels descendents de la casa des de 1791 fins a l'any 1964.

Els drets sobre el patrimoni són transferits a les futures generacions amb la finalitat de ser perpetuats en la família. La transmissió entre generacions d'aquests drets es presenta en dos nivells documentals: els que fan referència al matrimoni, el capítol matrimonial i el dot, i els relatius a l'acte testamentari.

A principis del segle XVII la pràctica notarial unifica el capítol matrimonial, on s'especifiquen tota classe de clàusules relatives al contracte de matrimoni. Més endavant actuarà com a testaments preventius, on es regularà la successió *mortis causa*, pactant la institució de l'hereu. El capítol matrimonial és un negoci jurídic accessori al matrimoni. La seva funció és permetre als cònjuges el pacte del règim econòmic familiar que millor s'adapti a les seves necessitats i obliga els seus membres a unir esforços i aportar els seus ingressos per regular les activitats familiars i establir beneficis. A l'arxiu de la família Aunòs es conserven deu capítols matrimonials (1614-1723).

De tots ells destaquem el celebrat el 28 de desembre de 1673. En ell es pacta el matrimoni entre un fill de Joan Aunòs Rella de Vilamòs i una filla de Guillem Monge d'Arres. En aquests moments Aunòs no pot nomenar hereu, ja que bona part dels seus fills, en concret cinc, es troben estudiant i el pare no vol destorbar els que voldran dedicar-se a ser sacerdots.¹¹ A partir d'altres documents se sabrà el nom dels protagonistes d'aquest capítol, en Sanci Aunòs Demiguel, que no és el primogènit però que serà nomenat hereu, i Rufina Monge Sans, filla de la família Monge.

El dot és una aportació voluntària als béns que fa la dona a l'home perquè pugui sostenir les càrregues del matrimoni, representa una entrada i una sortida periòdica de capital. En les cases fortes de la Val d'Aran, aquest era quantios en diners i amb poca presència de terres. Inclou elements de distinció com una tassa de plata. En les cases mitjanes, juntament a una aportació econòmica no extrema, s'inclouen terres. El pagament de dit dot es feia a terminis no molt

10. Arxiu Generau d'Aran. Çò de Joanchiquet de Vilamòs e çò de Capdet de Bossòst. Document núm. 2807.

11. «Joan Aunòs no pot senallar ereu dels sinc fills que abui de present te perquant si tox no la maior partida de ells los a ynclinax y induix a dotrina de estudi dels quals los que boldran dedicarse a esser saserdox ab la ajuda de Deu nols bol destornar, y aixi dit Aunos ofereix matrimoni hu dels dits fills pera una filla de Guillem Monge...» .Arxiu Generau d'Aran. Çò de Joanchiquet de Vilamòs e çò de Capdet de Bossòst. Document núm. 829.

dilatats en el temps. En les cases humils, el valor del dot era molt petit. La manca de capital monetari se suplïa amb la inclusió de parcel·les de terra. En aquestes cases, el nombre de terminis de pagament era espaiat en el temps.¹²

A canvi del dot, l'home feia donació de l'*acreishment*, una quantitat de diner suplementària del dot que s'incorporava al patrimoni de la dona, però que quedava administrada per aquell, raó per la qual molt poques vegades arribava a ser pagat realment a ella. Els estudis antropològics diuen que aquests diners servien per crear un fons de reserva per a la dona i els fills en cas de ruïna de l'home i mort d'aquest. Alguns autors veuen en l'origen de l'*acreishment* un pagament simbòlic per la virginitat de la núvia. Altres diuen que constitueix un crèdit o un fons econòmic destinat a compensar el treball femení per la producció i en la reproducció. En el cas de la producció és un pagament per la diferència entre el treball aportat i els béns que es reben a canvi, fonamentalment la casa i el menjar. En el de reproducció, més que un pagament per la virginitat, significa el pas de la núvia a un altre grup, al qual aportarà uns fills que s'inscriuran en la línia de successió de l'home.

A la Val d'Aran, aquest joc d'intercanvis no acaba aquí, la dona ofereix a l'home el *regensament* a canvi de l'*acreishment*, una altra quantitat econòmica que habitualment era la meitat del valor del que aportava la dona. El *regensament* és un costum procedent del dret del Bearn i una institució específicament aranesa, que confirma un sistema d'herència en dues línees. D'aquesta forma, en morir l'home, la vídua adquiria l'*acreishment*, i al revés, el vidu adquiria el *regensament*. La dona arribava molt poques vegades a gaudir del dot i de l'*acreishment*, sempre administrat per l'home i que havia de passar, en el moment de la seva mort, als hereus. La restitució no sempre es portava a terme, ja que si l'home moria, quasi sempre la vídua es quedava a viure amb els fills o els sogres i aleshores la restitució no era obligatòria. El *regensament* i l'*acreishment* es mantenia per part del vidu o de la vídua en cas de segones núpcies, al contrari de la resta de béns de l'herència.

Es conserven vint-i-sis documents sobre el dot (1605-1908) a l'arxiu de Joanchiquet: la major part corresponen a l'aportació que fa la família a les dones que es casen amb l'hereu de la casa i els altres fan referència al pagament que fa la família Aunòs a les filles que es casen i van a viure amb la família del marit.

12. SANLLEHY (2014), 213-214.

El testament és un negoci jurídic, formal, unilateral, personal i revocable. La persona que el fa regula la seva successió per causa de mort. S'hi nomena un o més hereus i s'ordena altres disposicions. Hi ha dos tipus de testaments, el tancat, que no es pot obrir, i l'obert, que es fa davant de notaris i testimonis. El testament davant del rector és una modalitat de testament obert. A la Val d'Aran, la major part de les últimes voluntats (testaments i codicils) són autoritzades pel rector, que actua com a notari de la demarcació parroquial on es troba el testador. Dels Aunòs es conserven quinze documents testamentaris (1684-1728) i un codicil (1728).

La correspondència familiar és un dels grans blocs de l'arxiu dels Aunòs, amb cent setanta-vuit documents (1670-1969), on es troben cartes entre pares i fills, entre germans, entre altres parents, com oncles i cosins, i entre amics i coneguts. En el mateix arxiu també es troba documentació personal d'un o més membres de la família i col·leccions, com postals, gravats, monedes i segells.

La documentació patrimonial

La documentació patrimonial va relacionada amb la propietat particular, que representa una mínima part de la superfície territorial de la Val d'Aran. Una bona part d'aquesta documentació té un origen particular, privat, amb o sense la presència d'un fedatari públic, però sempre amb la presència de testimonis.

L'arxiu dels Aunòs conserva quatre-cents noranta-tres documents (1544-1924) sobre l'administració del seu patrimoni. De tots ells destaquem l'acte de vendre, en aquest cas transferir, una propietat a canvi d'una quantitat de diners; la carta de gràcia, un contracte de compravenda en el qual el venedor es reserva el dret de redimir quan transmet la propietat; el censal, l'obligació de pagar indefinidament una pensió o cànon anual com a contrapartida d'un capital dat, garantit sobre béns immobles, semblant a la hipoteca; la permuta, un contracte, proper a la compravenda, pel qual els contractants s'obliguen a intercanviar alguna cosa o un complement en diners, sempre que la quantitat de diners sigui inferior al preu de la cosa permutada i la gasalha, un arrendament a canvi d'una part dels productes.

La titularitat i l'exercici dels drets patrimonials pot portar i porta conflictes entre els membres d'una mateixa família. Són problemes per la propietat de les terres, per l'herència, pel pagament de deutes i pel pagament del dot. Els Aunòs

no són aliens a aquest fet, i en totes les generacions es produirà un o més plets al voltant de la titularitat dels bens de la família, en concret cinquanta-tres documents expliquen aquestes diferències familiars (1614-1875).

La relació dels Aunòs amb els oficis de l'administració local

Els Aunòs formen part d'una nissaga familiar on els membres masculins de la família participaran al llarg del temps de la vida política aranesa i exerciran els oficis, *conselhèr i síndic generau*, de la màxima institució aranesa, el Conselh Generau dera Val d'Aran. Com a *conselhèrs*, càrrec d'elecció anual, trobem Joan *Chiquet* Aunòs Casanha (1613-1614); Joan Aunòs Barés (1645-1646); Joan Aunòs Rella (1681-1682); Sancí Aunòs Demiguel (1709-1710); Miguel Aunòs Monge (1753-1764 i 1757-1758); Francisco Aunòs Pè de Condò (1774-1775); Francisco Aunòs Deò (1814-1816 i 1819-1820) i Antonio Aunòs Ademà (1833-1834). Com a síndic generau, també càrrec anual, trobem Joan Aunòs Barés (1656-1657) i Sancí Aunòs Demiguel (1710-1711 i 1711-1712). A més a més, els Aunòs no sols ocuparan aquests dos oficis, sinó que també els trobarem exercint altres càrrecs de l'administració local (còsso, prohò, conselhèr de terçon, lloctinent de conselhèr i alcalde) i de l'administració reial (baile i lloctinent de baile).

De tots ells destaquem Sancí Aunòs Demiguel. Sancí serà elegit *síndic generau* de la Val durant els períodes 1710-1711 i 1711-1712; un any abans, en el període 1709-1710, havia ocupat l'ofici de conselhèr. Excepcionalment i segurament a causa del conflicte bèl·lic de la Guerra de Successió, Aunòs no esperarà un any per a poder optar a un altre ofici, com estableien les Ordinacions de 1616, i ocuparà l'ofici de síndic, d'elecció anual, durant dos períodes seguits. A l'arxiu familiar es conserva la llibreta de notes i comptes de les despeses produïdes durant els seus mandats. Aquesta llibreta porta el títol *Memorial del diner he amprat per compte de la Vall yo Sancí Aunos síndic general de la Vall*.¹³ La mateixa es trobava plena de documents, concretament trenta-tres, que corresponen als anys dels seus sindicats i a diversos assumptes familiars.

Un Aunòs viurà la fi de l'extracció i elecció dels Oficis del Conselh Generau dera Val d'Aran. Antònio Aunòs Ademà serà *conselhèr* en el període

13. Arxiu Generau d'Aran. Çò de Joanchiquet de Vilamòs e çò de Capdet de Bossòst. Document núm. 2283.

1833-1834. El 7 de setembre de 1834,¹⁴ durant la regència de la reina Maria Cristina, en el Conselh es fa la darrera extracció i Antònio Aunòs assisteix com a *conselhèr vell*.

La relació dels Aunòs amb els oficis de l'administració eclesiàstica

La relació de la família Aunòs amb l'Església aranesa és molt important. A la meitat del segle XVI ja sabem que un membre de la família exerceix com a prest. Durant el segle XVIII, aquesta relació és fa més forta vinculada a la persona de Jaime Aunòs Demiguel. Jaime inicia la seva carrera eclesiàstica en l'església de Santa Maria de Vilamòs, on ocuparà diversos càrrecs, destacant el de rector i notari públic des de 1690 fins a 1732. Dos dels seus germans, Joan Miquel i Francesc, el seguiran en els oficis eclesiàstics. Aquests, juntament amb Sancí, adscrit a oficis de l'administració aranesa, i Marcel·lí, són els cinc germans que el 1673 estaven estudiant fora de la vall i el seu pare encara no sabia qui seguiria la carrera eclesiàstica i qui seria l'hereu.

Testament de mossèn Francisco Aunòs Demiguel. Çò de Joanchiquet de Vilamòs, document núm. 832 (1726). Font: Archiu Generau d'Aran.

14. Archiu Generau d'Aran. Conselh Generau dera Val d'Aran. Libre d'actes (1820-1936). Document núm. 3036.

En anys successius trobarem diversos membres de la família vinculats a l'Església. D'ells sabem que cursen estudis en col·legis, seminaris i universitats de Cervera, Tàrraga, Barbastre, Osca, Saragossa i Sant Gaudens, França. També es conserven les matrícules d'un d'ells que estudia a la universitat de València. Una vegada acabats els seus estudis, tots els eclesiàstics de la família Aunòs retornen a Vilamòs i ocupen algun càrrec (acòlit, prest, porcioner, diaca, vicari i rector) a l'església de Santa Maria.

Pocs no tornen, com Manuel Aunòs Pè de Condò. A l'arxiu familiar es conserva una publicació titulada *Relación de los méritos, títulos y ejercicios literarios de Don Manuel Aunòs, presbítero penitenciario que ha sido del Real y General Hospital de nuestra Señora de Gracia de la Ciudad de Zaragoza, y procurador de dicha Santa Casa*. En aquesta publicació es relaten els estudis de Manuel, que s'inicien en les Escoles Pies de Barbastre, on estudia Gramàtica, continua en la Universitat d'Osca, on estudia tres cursos de Filosofia i acaba en el seminari de Sant Gaudens, on estudia dos anys de Teologia Moral i Escolàstica. En 1785, Aunòs és ordenat sacerdot i en 1786, es trasllada a Saragossa. En aquesta ciutat aragonesa entrarà a exercir en la penitenciaria del Reial i General Hospital, on servirà des de juliol de 1786 fins a novembre de 1794.¹⁵

La biblioteca de la casa

L'arxiu familiar i patrimonial dels Aunòs conté una biblioteca de 478 exemplars, entre llibres manuscrits i impresos, que tracten diversos temes de filosofia, religió, ciències socials, lingüística i filologia, ciències pures i ciències naturals, belles arts, literatura, història i geografia. Recordem que aquesta família, en cada generació, té algun membre estudiant. Els llibres manuscrits de la biblioteca corresponen a aquesta època estudiantil i en ells trobem còpies d'altres llibres, classes magistrals dels professors de la universitat i treballs de curs.

Entre els anys 1674 i 1677, Joan Miguel Aunòs Demiguel es trobarà estudiant en la universitat d'Osca, i es conserven diversos manuscrits sobre els seus estudis. Entre 1674 e 1675, escriu *Disputas Logicales y Metaphisicas*, tenint com a professor el doctor Bartholomeo Calbo, mestre en dita universitat. En 1676 escriu *Phisicorum Aristotelis. Disputatione in duos libros Aristaelis de celo et mundo*, sota la tutela del mateix professor. Entre 1676 e 1677 escriu *Tractatus*

15. Arxiu Generau d'Aran. Conselh Generau dera Val d'Aran. *Libre d'actes (1820-1936)*. Document núm. 2567.

M. PAU GÓMEZ FERRER

Theologicus e escholasticus de scientia dei in primam partem Divi Thomae, tenint com a professors al pare carmelita Gutiérrez, el mestre Blanco de l'orde de Sant Bernat, Fr. Fermino de Areisaga i al doctor en Teologia Joan Lain. Entre 1680 e 1684, ja exercint a l'església de Vilamòs, escriu *Tractatus Theologicus de Censuris*.

Manuel Aunòs Deò i Rafael Aunòs Deò, germans, coincidiran al voltant de l'any 1776 en la Universitat d'Osca. Entre 1777 i 1782, Manuel estudiarà durant tres anys Filosofia i Teologia Moral al col·legi de San Agustí i dos cursos de Filosofia i de Moral a la universitat. El 1784 ja es troba com a acòlit en Vilamòs. El 1775 Rafael Aunòs estudia a les Escoles Pies de Barbastre com a deixeble del P. Prudenci. El 1777 escriu una carta, juntament amb el germà Manuel, adreçada al seu pare Francisco Aunòs Pè de Condò, en què comenta que és alumne del catedràtic Manuel Ena, col·legial de Sant Vicenç d'Osca. Entre 1778 i 1780, Rafael escriu diversos manuscrits de filosofia, tots sota la supervisió del doctor Josep Pons del Reial i Imperial Col·legi de Santiago a Osca.

Manuscrit de Rafael Aunòs, estudiant a la Universitat d'Osca els anys 1778 i 1779. Çò de Joanchiquet de Vilamòs, document núm. 1431. Font: Archiu Generau d'Aran.

CONCLUSIONS

Els arxius familiars i patrimonials aranesos, independentment del prestigi de la casa, de la seva datació i del seu major o menor volum de documentació, conserven unes tipologies documentals comunes a tots ells que descriuen un patrimoni immaterial i material. En tots ells es troben documents lligats a la família, als seus negocis jurídics i a l'intercanvi de les seves propietats. La documentació personal, les col·leccions i les biblioteques completen i enriqueixen alguns d'aquests arxius.

Una família, els Aunòs de Vilamòs, conserva un arxiu que dona a conèixer la història d'una casa forta aranesa. Una casa on sempre hi ha hagut un membre masculí que ha pogut heretar el patrimoni i ha fet perdurar el cognom de la família fins al segle xx; on s'ha procurat emparentar els fills i les filles amb altres cases fortes de la Val; on els seus membres, a més de treballar en el seu patrimoni agrícola i ramader, s'han dedicat a altres activitats econòmiques de caire mercantil; on sempre han tingut un o més estudiants i on alguns dels seus membres han exercit diversos càrrecs civils i eclesiàstics. Tots aquests fets han configurat un volum important de documents que permeten estudiar la formació d'un arxiu familiar i patrimonial des dels primers documents en pergamí fins al tancament de la casa.

BIBLIOGRAFIA

- BERNAL CERCÓS, Àngels; MAGRINYÀ RULL, Anna, i PLANES ALBETS, Ramon [ed.] (2006) *Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC) 2007*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Subdirecció General d'Arxius (Arxivística i gestió documental. Eines, 1).
- GIFRE, Pere; MATAS, Josep, i SOLER, Santi (2002). *Els arxius patrimonials*. Girona: Ed. CCG edicions, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona (Col·lecció Fonts, 2).
- GÓMEZ FERRER, Maria Pau (2008). «Exemples de noviatge a trauers dera documentacion depausada en Archiu Generau d'Aran». *Terra Aranesa*, II època, número 7 [Vielha], Fondacion deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, p. 47-56.

- (2010a). «Era documentacion patrimoniau e familiara aranesa. Es hons depausadi en Archiu Generau d'Aran». *Quadèrns der Archiu*, núm. 2 [Val d'Aran], Generalitat de Catalunya, Conselh Generau d'Aran, Archiu Generau d'Aran.
- (2010b). «Era descripcion archivística NODAC de dus hons patrimoniaus de Les e Vilac depausats per Melquíades Calzado de Castro en Archiu Generau d'Aran». A: *Miscellanèa en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro. Damb eth còr Aranés*, Val d'Aran, Institut d'Estudis Aranesi - Pagès Editors, p. 97-106.
- (2011). «Es mèrques des cases de Betren, Es Bòrdes, Canejan e Vilac». *Terra Aranesa*, II època, núm. 10 [Vielha], Fondacion deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, p. 33-40.

GRACIA DE TOLA, Juan Francisco (1752). *Ordinaciones, pragmática y edictos reales del Valle de Arán, hechos en el año de mil seiscientos diez y seis por el doctor Juan Francisco de Gracia, entonces assessor de Ribagorza y visitador real en el dicho Valle y aora del Consejo del Rey nuestro señor en la Real Chancilleria del Reyno de Mallorca. Con un prologo, para inteligencia de las dichas Ordinaciones, Pragmatica, y Edictos; dirigido a Don Andrés Royg, comendador, y clavero de silla, cavalleria de Montesa, del Consejo del rey nuestro Señor, y su Vicechancillér, y Presidente en el Supremo de la Corona y de los Reynos de Aragoon. Reimpresas a instancia de su governador el brigadier don Pedro de Santamaria, y Rutie, del Prior, Consejeros y Syndico; esto es, de Antonio Moga y Pont, prior del terson de Pujolo; de Ildefonso Portoles, consejero del Terson de Viella; de Luis Sala, Consejero del Terson de Artiés, y Garós; de Joseph Anér de Juanbó, Consejero del Terson de Marcatosa; de Gavino Pena, Consejero del Terson de Yrisa; de Pedro Juan Paba de Campí, Consejero del Terson de Bossost; y de Jayme Sandarán, Syndico General: Siendo su juez real ordinario el doctor Francisco De Miquel Capdet. Año 1752. Con licencia. Barcelona: En la imprenta de Francisco Surià, Impressor, y Librero, en la calle de la Paja.*

- (1793). *Relación al Rey Don Felipe III. Nuestro Señor. Del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Aran, de los Reyes que le han poseído, sus conquistas, costumbres, leyes y gobierno. Por el Doctor Juan Francisco de Gracia de Tolba, Asesor del Condado de Ribagorza, por el Rey nuestro Señor, y Visitador real en el valle de Aran. Nueva edicion. Con licencia. Madrid: Por D. Antonio Espinosa, año de 1793. Se hallará en las Librerías de Escribano, y Millana, y en la de Monge en Zaragoza.*

- MADOZ, Pascual (2001). *Era Val d'Aran* (1845). Val d'Aran: Edicions Araneses.
- ROIGÉ, Xavier; ESTRADA, Ferran, i BELTRAN, Oriol (1997), *La casa aranesa. Antropologia de l'arquitectura a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu Edicions.
- SANLLEHI SABI, M. Àngels (2007a). Comunitats de veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica. Vol. 1. El marc institucional. Tremp: Garsineu Edicions.
- (2007b). *Comunitats de veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*. Vol. 2. *El marc econòmic*. Tremp: Garsineu Edicions.
- (2014a). «La Val d'Aran els segles XVII-XVIII. Una societat de muntanya comunal i dependent». A: *Poblament i societat als Pirineus els darrers dos mil anys*. Vol. VI. Lleida: Edicions Universitat de Lleida, p. 191-228.
- (2014b). «Casa de Sarte d'Unha i Casa Joanchiquet de Vilamòs: el comerç de bestiar a la Val d'Aran (segles XVIII-XIX)». *Recerques*, núm. 68 [València]. Associació Recerques, Història, Economia, Cultura. Publicacions Universitat de València, p. 137-164.
- (2014c). *Es responses dera Val d'Aran as qüestionaris de Francisco de Zamora*. Tremp: Ed. Garsineu Edicions.
- SOLER SANTALÓ, Juli (1906), *La Vall d'Aran. Guia monogràfica de la comarca*. Barcelona: L'Avenç.